

LİZİNQ – KREDİTİN ƏLVERİŞLİ FORMASI KİMİ

T.M.ZEYNALOV, dissertant
Az.ETKTİ və Tİ

Sovetlər dövründə formalaşan mərkəzləşdirilmiş maddi – texniki təchizat və təminatlı maliyyələşdirmə sisteminin sərbəstləşdirilməsi ilk növbədə aqrar sahədə özünün mənfəi nəticələrini verməyə başladı. Bir tərəfdən kənd təsərrüfatının maşın – traktor parkının yeniləşdirilməsi üçün respublikaya gətirilən texniki vasitələrin sayı ildən ilə azaldı, digər tərəfdən isə aqrar istehsalçıların maliyyə təminatında ciddi problemlər yarandı. 1990-cı ildə kənd təsərrüfatının ümumi daxili məhsulunun təqribən 20 faizə qədərini dövlət tərəfindən ödənilən dotasiyalar təşkil edirdisə, sonrakı illərdə məhsul istehsalçıları bu gəlir mənbəyindən də məhrum olundular və kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıların maliyyə resurslarına olan ehtiyaclarının ödənilməsində ciddi problemlər yarandı. Belə ki, banklar tərəfindən verilən kreditlərin faiz stavkalarının yüksək olması nəticə etibarilə məhsul istehsalçıların kredit almaq imkanlarını məhdudlaşdırdı. Sonrakı mərhələdə isə kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarına banklar tərəfindən qısa və uzun müddətli kreditlərin verilməməsi bütövlükdə geniş təkrar istehsalın maliyyə təminatının zəifləməsinə gətirib çıxardı.

Aqrar islahatlar nəticəsində yaranan yeni sahibkarlıq qurumlarının da maliyyə imkanlarının məhdud olması təbii ki, bütövlükdə geniş təkrar istehsalı həyata keçirmək imkanlarına özünün mənfəi təsirini göstərirdi. Aqrar bölmədə fəaliyyət göstərən müxtəlif mülkiyyət mənsublu sahibkarlıq qurumlarının maliyyə təminatındakı problemlər əslində büdcədə yaranan gərginliklər fonunda baş verirdi. Kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıların həmin dövrdə kredit resurslarına olan tələbatlarının ödənilməməsi də nəticə etibarilə müflisləşməni və bütövlükdə geniş təkrar istehsaldan kənarlaşma prosesini doğuran ən mühüm faktorlardan birinə çevrilmişdi. Təbii ki, aqrar bölməyə bank qurumları tərəfindən kreditlərin verilməməsi bütövlükdə aqrar sahəyə dövlət müdaxiləsinin zəifləməsi fonunda baş verirdi. Kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıların həmin dövrdə kredit re-

surslarına olan tələbatlarının ödənilməməsidə nəticə etibarilə müflisləşmənin və bütövlükdə aqrar sahəyə dövlət müdaxiləsinin zəifləməsi fonunda baş verirdi. Aqrar sahəyə dövlət müdaxiləsinin zəifləməsi, daha doğrusu kənd təsərrüfatı istehsalçılarına dövlət tərəfindən heç bir formada yardım göstərilməməsi nəticə etibarilə aqrar bölmənin müflisləşməsinə gətirib çıxarırdı. İnkişaf etmiş dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərirdi ki, xarici ölkələrdə aqrar bölməyə dövlət tərəfindən xüsusi diqqət yetirilir və aqrar əmtəə istehsalçıları dövlət tərəfindən güzəştli kreditlər, kompensasiya və yardımlarla təmin edirlər. Məsələn, Almaniyada təcrübəsinə istinad etsək, belə qənaətə gəlmək olar ki, dövlət orqanları tərəfindən almaniyada ayrı – ayrı sahibkarlara və kəndli kooperativlərinə keyfiyyətli heyvandarlıq məhsullarının istehsalı məqsədilə iri məbləğdə kreditlər verilir. Almaniyada kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarına verilən kreditlər əsas etibarilə kredit kooperativləri vasitəsilə həyata keçirilir. Almaniyada aqrar sahədə tikinti işlərinin həyata keçirilməsi güzəştli əsaslarla həyata yerinə yetirilir. Burada ixtisaslaşdırılmış müəssisələrin sahiblərinə dövlət işçi qüvvəsinin dəyərinin 80%-ni, texnika və avadanlıqların dəyərinin 50%-ni əvəzsiz verməklə tikinti dəyərinin 4/5 hissəsindən çoxunu öz üzərinə götürür. Həmin ixtisaslaşmış müəssisənin fəaliyyətinin birinci ilində dövlət onun sahibinə qaytarılmamaq şərtilə istehsal xərclərinin 60%-ni, ikinci ilində 40%-ni, üçüncü ilində isə 20%-ni ödəyir. Dördüncü ildən başlayaraq isə müəssisə fəaliyyətini öz vəsaiti hesabına həyata keçirir.

ABŞ-da aqrar bölmənin inkişafına dövlət tərəfindən əhəmiyyətli yardımlar göstərilir. ABŞ-da aqrar bölməyə dövlət yardımının əsasını kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarına kreditlərin verilməsi və aqrar sahədə məqsədli investisiya proqramlarının həyata keçirilməsini təşkil edir. Belə ki, yolların çəkilişi, torpaqların meliorasiya və irriqasiyasının həyata keçirilməsi, elektrikləşmə və infrastruktur xidmətinin həyata keçirilməsi dövlət tərəfindən həyata keçiri-

lır. Bundan əlavə aqrar bölməyə dövlət yardımının əsasını kənd təsərrüfatı elminin inkişaf etdirilməsinə yönəldilmiş maliyyələşdirmə prosesləri də təşkil edir. ABŞ-da aqrar bölməyə dövlət yardımlarının əsasını təşkil edən vasitələrdən biri də kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının gəlirlərinə dövlət tərəfindən himayə edilməsi təşkil edir. Dövlət kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracına maddi yardım göstərir və bu məqsədlə kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarına ixrac yönümlü kreditlər verilir.

Fransada aqrar sahəyə dövlət yardımı əsas etibarilə iqtisadiyyatın aqrar ərzaq kompleksinin sektorları üzrə həyata keçirilir. Belə ki, Fransada dağ rayonları və qeyri əlverişli iqlim şəraitinə malik olan kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının dövlət tərəfindən subsidiyalar əsas etibarilə kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının bazar konyunkturunda baş verən zəruri təsirlərə effektiv müqavimət göstərmək imkanlarını artırmaq üçün həyata keçirilir. Fransada kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının verilən kreditlər əsasən uzunmüddətli xarakter daşıyır və güzəştli formada həyata keçirilir. Kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının güzəştli kreditlər əsas etibarilə infrastrukturun yaxşılaşdırılmasına, kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının maddi – texniki bazasının yeniləşdirilməsinə istiqamətləndirilir.

Beləliklə, aqrar sahədə sahibkarlıq fəaliyyətinin maliyyə təminatının həyata keçirilməsində dövlətin həyata keçirdiyi pul – kredit siyasəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsində əmtəə istehsalçılarının kreditləşməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bazar münasibətləri şəraitində sahibkarlıq fəaliyyətinin kreditləşdirilməsi dövlətin pul – kredit siyasəti vasitəsilə həyata keçirilir. Əvvəlki təsərrüfatçılıq formalarından fərqli olaraq bazar münasibətlərinə keçid şəraitində kredit – pul siyasəti mülkiyyət münasibətlərindən asılı olmayaraq hər bir əmtəə istehsalçısının fəaliyyətinin nəticəsinin səmərəli olmasından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. bütövlükdə götürdükdə iqtisadi fəallığın yüksəldilməsində kreditin və maliyyə resurslarının rolu getdikcə daha da artır. Kredit – qaytarmaq və faiz ödəmək şərtilə pul və ya əmtəə formasında verilən borcdur. Sərbəst pul vəsaitlərinin hərəkəti zamanı kreditorla borc alan arasında müəyyən iqtisadi münasibətlər yaranır ki,

bu da xüsusən sahibkarlıq fəaliyyətinin və ümumilikdə dövlətin iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayır.

Bazar münasibətlərinə keçidin əsas tələblərindən biri olan kreditləşmə mexanizmində də islahatların aparılması iqtisadiyyatın inkişafında aparıcı sahələrdən biri olan aqrar sahənin inkişafında da mühüm rol oynayır. Məlum olduğu kimi, xalq təsərrüfatının digər sahələrindən fərqli olaraq kənd təsərrüfatında istehsala məsariflə hazır məhsulun əldə olunması eyni vaxta düşmədiyi üçün əlavə vəsaitə, cəlb olunmuş vəsaitə ehtiyac daha böyükdür. Eyni zamanda müəyyən istehsal ehtiyatları ilə təmin olunmuş keçmiş kolxoz və sovxozlardan fərqli olaraq yeni yaranmış, torpaqdan və işçi qüvvəsindən başqa demək olar ki, heç bir istehsal ehtiyatına malik olmayan fiziki statuslu ailə təsərrüfatları istehsal potensialının digər elementlərini, o cümlədən kapital resurslarını özü əldə etmək məcburiyyətində qalır.

Respublika əhalisinin sosial vəziyyətinin ağır olması səbəbindən yeni torpaq mülkiyyətçilərinin 65-68 faizinin təsərrüfat fəaliyyətinə başlamaq və onu davam etdirmək üçün şəxsi vəsaitləri çatışmır, vəziyyətdən əsas çıxış yolu (dövlətin sərbəst vəsaiti olmadığı şəraitdə) kəndli sahibkarları mövsümü və uzunmüddətli kreditlərlə təmin etməkdən ibarətdir. Bu qəbildən olan kreditləri həm respublikanın Milli Bankı, həm Birləşmiş Universal Səhmdar Bankı (Kapital Bank) və həm də respublikamızda hazırda mövcud olan çoxsaylı Kommersiya bankları həyata keçirə bilər.

Ölkəmizdə uzun müddət kənd təsərrüfatı və digər ərzaq məhsullarının istehsalçılarını əsasən Azərbaycan Respublikasının Səhmdar – Kommersiya Aqrar Sənaye Bankı və onun yerlərdəki şöbələri kreditlə təmin etmişdir. Həmin bank öz işini bazar iqtisadiyyatının tələbinə uyğun qura bilmədiyi və yeritdiyi kredit siyasətilə yeni formalaşma mərhələsini yaşayan özəl qurumların fəaliyyətini stimullaşdırma bilməməsi səbəbindən respublikada aparılan struktur islahatlar nəticəsində ləğv edildi. Hazırda onun əvəzində yaradılmış Birləşmiş Universal Səhmdar Bankı və onun yerlərdəki çoxsaylı filialları da aqrar bölmədə fəaliyyət göstərən özəl qurumların kreditləşməsinə təmin edə bilmir. Eyni zamanda bu işlə Kommersiya bankları da məşğul

olur. Lakin Kommersiya Bankları da əksər hallarda aqrar sahənin cəlbədicisi və riskli olması baxımından kənd təsərrüfatı istehsalçılarına kreditlər verməyə bir o qədər də maraq göstərmirlər.

Məlum olduğu kimi, respublikamızda kreditlərin faiz dərəcələri uzun müddət çox yüksək olmuşdur. Belə ki, 1995-ci ildən başlayaraq həmin dərəcələrin 260 faizə qaldırılması yeni yaranmış özəl qurumları iflic vəziyyətinə salmışdır. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin təkcə 1999-cu ildə əvvəl götürdüləri kreditlərə görə ödədikləri faizlər həmin ildə əldə etdikləri mənfəətdən 33 milyard manat çox olmuşdur. Hazırda kreditlərin faiz dərəcələri qat – qat aşağı salınsa da (15-22 faiz) həddən artıq zəif olan, əksəriyyəti ziyanla işləyən ailə təsərrüfatları onu da ödəməkdə çətinlik çəkirlər. Bu çətinliyin aradan qaldırılması üçün dövlət güzəştli kredit sistemi tətbiq etməli, dövlət kredit bankı və onunla paralel kəndli təsərrüfatlarının kredit kooperativləri yaradılmalıdır. Təsərrüfatların kreditə olan tələbatının, ödənilməsinin digər əlverişli yolu regionlarda, rayonlarda və iri kəndlərdə lizinq müəssisələrinin yaradılmasıdır. Son vaxtlar respublikada bu istiqamətdə məqsədyönlü işlər həyata keçirilir. 2005-ci ilin dövlət büdcəsində bu məqsədə 100 mlrd. manat vəsait nəzərdə tutulması və növbəti illərdə bu məbləğin mütamadi artırılması şübhəsiz ki, kəndli sahibkarların kreditə olan tələbatının xeyli azalmasına səbəb olacaqdır.

Qeyri – ənənəvi kreditləşmə formasının tətbiqinin irəli sürülməsi əsasən iki səbəblə əlaqədardır. Birincisi, kreditlərə görə faiz ödəmələrinin yüksək olması ilə əlaqədar kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal edən bütün özəl qurumların, xüsusilə də fermerlərin və ailə kəndli təsərrüfatlarının alınmış kreditlərin qaytarılma imkanlarının məhdud olmasından irəli gəlir. İkincisi, hazırda respublikada fəaliyyət göstərən bankların kredit resurslarının az olmasından irəli gəlir. Ona görə də əmtəə krediti həm banklar və həm də aqrar bölmənin özəl qurumları üçün maliyyələşmənin perspektivli sahələrindən biri hesab edilə bilər.

Hazırda respublikamızda Yaponiya mütəxəssislərinin məsləhəti və Yaponiya dövlətinin ilk maddi köməyi ilə dövlət əmtəə kreditindən texniki lizinq, yanacaq və yağlayıcı materialların, toxum və mədən

gübrələrinin, bitki və heyvanların xəstəlik və ziyanvericilərdən mühafizəsi üçün kimyəvi maddələrin əldə olunması sahəsində istifadə edilir. Bu məsələ yeni olduğu və həyatı təcrübədə özünün müsbət cəhətlərini hələlik tam əks etdirə bilmədiyi üçün çox dar çərçivədə həyata keçirilir. Kənd təsərrüfatı istehsalının yüksək inkişafına nail olmuş Amerikanın, Kanadanın, Qərbi Avropa ölkələrinin, Yaponiyanın və s. ölkələrin fermerləri bu qəbildən olan qeyri – ənənəvi kreditləşmə formalarından geniş şəkildə istifadə etməklə müsbət nəticələrə nail olurlar.

Lizinq formasında kreditləşmə vəsait əvəzinə kənd təsərrüfatı texnikası, yanacaq və yağlayıcı materiallar, mədən gübrələri, kimyəvi maddələr və s. avans olaraq verilməsidir. Lizinqe verilmiş texnikanın və digər dövriyyə vasitələrinin dəyəri ilin sonunda məhsulla ödənilməyindən məhsul istehsalçıları üçün əlverişli hesab olunur.

Bu cür kreditləşmə mövsumu, qısamüddətli xarakter daşıyır. Lakin burada əsas məsələ, məhsul istehsalçıları ilə lizinq verənlər arasında bağlanmış müqavilələrdə alınanla verilənlərin qiymətlərinin nə dərəcədə ekvivalent olmasıdır.

Bir qayda olaraq lizinq verənlər kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları qarşısında sərt şərtlər qoyur, müqavilədə təklif etdiklərinin qiymətlərinin reallıqdan yüksək, –aldıqlarını isə əksinə, çox aşağı göstərirlər. Elə buna görə də əmtəə kreditlərinin həyata keçirilməsi mexanizmi dövlət tərəfindən tənzimlənməli və bu sahədə bu və ya digər neqativ halların aradan qaldırılmasına yaxından müdaxilə etməlidir.

Qeyri – ənənəvi kreditləşmədə texniki lizinq daha çox diqqəti cəlb edən məsələdir. Belə ki, yanacaq və yağlayıcılara, mədən gübrələrinə, kimyəvi maddələrə, toxuma və s. nisbətən texnikanın qiyməti qat – qat yüksəkdir.

Lizinq maşın və avadanlıqların, nəqliyyat vasitələrinin, istehsal qurğularının və uzun müddət istifadə oluna bilən digər istehsal vasitələrinin icarəyə verilməsi deməkdir. Bu icarə formasının tətbiqi hazırda maddi cəhətdən zəif olan və çoxsaylı ailə kəndli təsərrüfatlarına böyük məbləğdə ilkin kapital sərf etmədən müasir, baha qiymətli texnikadan istifadə etmək və icarə haqqının tədricən həmin avadanlıqların və digər texniki vasitələrin istismarından əldə

olunan mənfəət hesabına ödəməyə imkan verir. İcarəyə verən isə tərəf müqabilinin borcunu ödəyə bilməmək riskinin əhəmiyyətli dərəcədə azaldığına əmin olaraq bu prosesi getdikcə daha da genişləndirir.

Lizinq əməliyyatında istehsal vasitələri özəl qurumlara qısa və uzun müddətə icarəyə verilir. Adi icarədən fərqli olaraq lizinq əməliyyatında icarəyə götürülmüş istehsal vasitələri müqavilə vaxtı qurtardıqdan sonra qalıq dəyəri ilə istifadəçiyə satılır. Lizinq əməliyyatında bir qayda olaraq üç tərəf iştirak edir:

1. Texnika və qurğuları göndərən müəssisə;
2. Texnika və qurğuların dəyərini ödəyib onu icarəyə verənlər;
3. Müəyyən vaxt ərzində texnika və qurğuları icarəyə götürüb istifadə edənlər.

İnkişaf etmiş ölkələrdə lizinq əməliyyatları ilə maliyyə qurumları, cəmiyyətləri, firmalar, kompaniyalar və iri banklar məşğul olurlar. Satış bazarını genişləndirmək və bu sahədə əldə olunacaq mənfəətin hamısına sahib olmaq üçün imkan daxilində texnika və qurğuları istehsal edən müəssisələrin özləri də lizinq əməliyyatları ilə məşğul olurlar. Lakin lizinq əməliyyatının həyata keçirilməsində üstünlük iri banklardan böyük maliyyə dəstəyi alan ixtisaslaşmış lizinq firmalarına verilir. Həmin firmalar ən iri kommersiya banklarının filialları olduğu üçün onların kredit alma imkanları genişdir. Elə bu şərait lizinq firmalarının səmərəli fəaliyyətinə əsaslı təsir göstərməklə onların həcminin müəyyən edilməsinə şərait yaradır.

Kommersiya banklarına isə lizinq əməliyyatlar əlavə mənfəət əldə etməyə və öz təsir dairəsini genişləndirməyə imkan verir. Ona görə də respublikanın kommersiya bankları əlavə bir mənfəət mənbəyi və öz nüfuz dairələrinin genişləndirilməsi vasitəsi kimi icarəyə verən rolunda lizinq əməliyyatının həyata keçirilməsinə səy göstərməlidirlər.

Bu halda dövlət ölkənin ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə lizinq şirkətlərinə bank krediti almaq üçün imtiyazlı şərait yaratmaqla mütərəqqi kreditləşmə formasını genişləndirməyə imkan vermiş olar.

Bazar iqtisadiyyatı yolu ilə inkişaf edən xarici ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, beynəlxalq miqyaslı əlaqələrinin, hər hansı bir ölkə daxilində ümumilikdə xalq təsərrüfatını və onun ayrı – ayrı sahələrini əhatə edən müxtəlif növlü çoxsaylı lizinq əmə-

liyyatlarından istifadə etmək mümkündür.

Respublikamızın, onun aparıcı sahələrindən biri olan aqrar bölmənin, müasir iqtisadi vəziyyətinə və qarşımıza qoyduğumuz məqsədə nail olmaq məqsədilə həyata keçirilməsini məqsədəuyğun hesab etdiyimiz çoxsaylı lizinq əməliyyatlarının iki növünü qısa olsa da nəzərdən keçirək.

Operativ lizinq – lizinqin natamam ödənilməsidir. Lizinqin bu növünə maşın və avadanlıqların icarə müddəti onların xidmət müddətindən az olan, icarəyəverənin həmin istehsal vasitələrini almaq üçün sərf etdiyi vəsaitin ancaq bir hissəsinin ilk icarə müddətində ödənilməsi üzrə müqavilələr daxildir.

Operativ lizinq aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir:

1. İcarəyəverən bu tədbirə sərf etdiyi vəsaitin hamısını bir icarəçidən alacağını nəzərdə tutmur;
2. İcarə müddəti əmlakın tam fiziki aşınmasını nəzərdə tutmur;
3. Əmlakın xarab olması və itgisinin riski əsasən icarəyəverənin üzərində qalır;
4. Müqavilə müddəti başa çatdıqdan sonra əmlak icarəyəverənə qaytarılır. İcarəyəverən həmin əmlakı ya sata və yaxud başqasına icarəyə verə bilər.

Operativ lizinqin rentinq və xayrinq adlanan formaları mövcuddur. Rentinq müqavilə forması əmlakın qısa müddətdə, yəni bir gündən bir ilə qədər icarəyə verilməsini nəzərdə tutur. Hazırda kiçik torpaq və xüsusən əkin sahələrinə malik olan fermerlərimizə mövsümü xarakter daşıyan işlərin (şumlama, məhsulun yığılması, daşınması və s.) həyata keçirilməsində lizinqin bu forması daha çox sərfəlidir.

Xayrinq müqavilə forması orta müddətli icarə olmaqla bir ildən üç ilə qədər müddəti nəzərdə tutur. Hər iki müqavilə əməliyyatı eyni adlı maşın və qurğuların çoxpilləli icarəsini (bir icarəçidən o birinə bir neçə dəfə verilməsi) nəzərdə tutur.

Maliyyə lizinqi – əvvəlcədən müəyyənləşdirilən müddətdə lizinq verənin maşın və avadanlıqlara kapital qoyuluşlarının onların tam amortizasiyası üçün lazım olan məbləğin ödənilməsinə nəzərdə tutan müqavilədir.

Maliyyə lizinqi xidmət göstərmə lizinqinə, liveridj lizinqinə və «paketdə» lizinqə ayrılır. Xidmət göstərmə lizinqi maliyyə lizinqi ilə podrata götürməni əlaqələndirir

və icarəçiyə verilən maşın və avadlıqların saxlanması və istismarına bir sıra xidmətlərin göstərilməsini nəzərdə tutur. Liveridj lizinqi maliyyə lizinqinin əlahiddə (xüsusi) növüdür. Bu halda icarəyə verilən maşın və qurğuların dəyərinin əsas hissəsini girov kimi üçüncü tərəf, yəni investor ödəyir. İcarə müddətinin birinci hissəsində icarəyə verilən maşın və qurğular üzrə amortizasiya ayrımı və həmin istehsal vasitələrinin əldə olunması üçün götürülmüş sudanın faizi hesablanır. Elə buna görə də investo- run vergiyə cəlb olunan gəliri (mənfəəti) azalır və vergi verilmədən əldə olunan möhlət hesabına müəssisənin pul dövryyəsi- ndən əldə olunan səmərənin həcmi yüksəlir.

«Paketdə» lizinq sahibkarlığın (özəl qu- rumların) maliyyəmə sistemidir. Bu halda bina və qurğular kreditə verilir, maşın və avadanlıqlar isə icarəçiyə icarə müqaviləsi- nə əsasən verilir.

Maliyyələşmə metoduna görə lizinq tə-

cili lizinqə və təkrar olunan lizinqə ayrılır. Təcili lizinq əmlakın ancaq bir dəfə icarəyə verilməsini nəzərdə tutur. Təkrar olunan lizinq isə müqavilənin birinci müddəti başa çatdıqdan sonra yenidən təkrar olunmasını nəzərdə tutur.

İcarəyə verilən əmlaka münasibətinə görə lizinq xüsusi və tam lizinqə ayrılır. Xüsusi lizinqlə icarəyə verilmiş əmlaka əla- və xidmətə görə məsariflərin ödənilməsi icarəçiyə həvalə olunur. Tam lizinqdə isə icarədar icarəçiyə verilmiş əmlaka texniki xidmət üzrə xərcləri tamamilə öz üzərinə götürür. Məlum olduğu kimi respublika- mızda lizinq əməliyyatlarını həyata keçirən vahid orqan yoxdur. Belə bir zəruri və per- spektivli əməliyyatın həyata keçirilməsi üçün Respublika Kənd Təsərrüfatı Nazir- liyi və Birləşmiş Universal Səhmdar Bankı- nın birgə təsisçiliyi ilə aqrar lizinq səhmdar cəmiyyətinin yaradılması məqsədəuyğun olardı.

ƏDƏBİYYAT

1. Андреева Н.М. США, Фермер-хозяин на земле, М.Ж. Экономика и управление № 2, 1996, с.30-31.
2. Əlirzayev Ə. Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı problemləri və həlli yolları: nəzəriyyə və təcrübə. Bakı, Elm, 2000, 116 s.
3. Əliyev R., Zeynalov T. Sahibkarlıq fəaliyyətinin maliyyələşməsinin tənzimlənməsinin metodoloji əsasları. Bakı, 2001, 150 s.
4. İbrahimov İ.H. Aqrar islahatın təşkilati-iqtisadi mexanizmi. Bakı, 1998, 168 s.
5. Зарубежный опыт кредитования аграрного сектора. Ж. Экономика сельского хозяйства России, 1999, № 2.

+++++

BAKİ – TBİLİSİ – CEYHAN NEFT BORU KƏMƏRİ BOYUNCA HEYVANLAR ALƏMİNİN SƏCİYYƏSİ

K.S. AĞAYEV

AMEA Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutu

Azərbaycanda heyvanlar aləminin təbiətdə və insanların təsərrüfat fəaliyyətində böyük əhmiyyəti var (Əskərov Ə.A., 1989).

Qeyd etmək lazımdır ki, BTC neft boru kəmərləri – Qaradağ, Hacıqabul, Kürdəmir, Ağsu, Ucar, Yevlax, Goranboy, Samux, Şəmkir, Tovuz və Ağstafa rayonları- nın ərazilərindən keçir. Həmin inzibati rayonların ərazilərində yaşayan heyvanlar aləminin növ tərkibi və say dinamikası təsi- rinin ekoloji qiymətləndirilməsi elmi- praktiki baxımdan aktuallıq kəsb edir.

Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft boru kəməri boyunca dəhlizin biomüxtəlifliyi tor- paq, bitki örtüyü, iqlim və s. ekoloji amillərin və şəraitin əlverişli olması orada heyvanlar aləminin formalaşmasına zəmin yaratmışdır.

Ölkəmizin onurğalılar faunasına 623

növlər daxildir; bunlar 6 sinfə aiddir: dəy- irmiəgizlər – 1, balıqlar – 97, suda-qruda yaşayanlar – 10, sürünənlər – 52, quşlar – 363 və məməlilər – 100 növlə təmsil olun- muşdur («Azərbaycanın heyvanlar aləmi», 2004). Onurğasızlara aid bığumayaqlıların 1700 növü, o cümlədən 1600 növ həşəratlar və yüz növdən çox ibtidailərə daxil olan «kiçik heyvanlar» vardır (Rəhmətulina İ.K. 2004). Müəllifin qənaətinə görə buğ- mayaqlıların cücülərə aid növləri və s. tor- paq əmələgəlmədə, çiçəkli bitkilərin toz- lanmasında, biokütlənin yaranmasında və biosontik əlaqələrdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir (Əsgərov Ə. A. 1989).

Neft kəməri dəhlizinin şərq, mərkəzi və qərb zonalarında yerləşən qış otlaqları və kəndətrafi örüşlərdə ev heyvanları (mal-qara və s.) otarılır.